

О‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARINI O‘RGANISHDA PSIXOLOGIYANING O‘RNI

Mamatova Extiborxon Sotimxonovna

Namangan viloyati Chust tumani

40-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Ta‘lim jarayonida yoshga xos rivojlanish qonuniyatlari, individual farqlar, motivatsiya, ijtimoiy muhit va emotsional holatlarning o‘quv faoliyatiga ta‘siri tahlil qilingan. Psixologiya fanining metod va yondashuvlari asosida o‘quvchilar bilan samarali ishlash yo‘llari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: psixologiya, o‘quvchi shaxsi, yosh xususiyatlari, individual yondashuv, motivatsiya, ijtimoiy muhit, emotsional holat, rivojlanish nazariyasi, pedagogik jarayon, psixologik diagnostika.

KIRISH

Ta‘lim tizimining asosiy vazifasi barkamol, mustaqil fikrlovchi va ijtimoiy faol shaxsni shakllantirishdan iborat. Bu jarayonda o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini chuqur o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o‘quvchi o‘ziga xos temperament, xarakter, qobiliyat va qiziqishlarga ega bo‘lib, ularni inobatga olmasdan samarali ta‘limni tashkil etish mushkuldir. Psixologiya fani aynan shu jihatlarni ilmiy asosda o‘rganadi va pedagogik faoliyatni to‘g‘ri yo‘naltirishga xizmat qiladi.

O‘quvchilarning yosh davrlariga xos psixologik rivojlanish jarayonlarini tushunish ta‘lim samaradorligini oshiradi. Masalan, kichik maktab yoshida ko‘proq ko‘rgazmali-ta‘sirchan tafakkur ustun bo‘lsa, o‘smirlik davrida mantiqiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi. Bu jarayonlarni ilmiy jihatdan asoslab bergan olimlardan biri Jean Piaget bo‘lib, u kognitiv rivojlanish bosqichlari

nazariyasini ishlab chiqqan. Uning ta'kidlashicha, bola tafakkuri ma'lum bosqichlar orqali murakkablashib boradi va ta'lim mazmuni shu bosqichlarga moslashtirilishi lozim.

Shuningdek, o'quvchi shaxsining shakllanishida ijtimoiy muhitning o'ri beqiyosdir. Oila, sinf jamoasi va tengdoshlar bilan munosabatlar psixologik rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy nazariyada bola rivojlanishi muloqot va hamkorlik jarayonida yuz berishi ta'kidlanadi. Uning "yaqin rivojlanish zonasi" konsepsiyasi o'qituvchining yo'naltiruvchi rolini asoslab beradi.

O'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganishda psixologik diagnostika metodlari muhim o'rin tutadi. Kuzatish, suhbat, test, so'rovnoma va eksperiment usullari orqali o'quvchining qiziqishlari, motivatsiya darajasi, o'zini baholashi hamda emotsional holati aniqlanadi. Bu ma'lumotlar individual yondashuvni tashkil etishda asos bo'lib xizmat qiladi. Individual yondashuv esa o'quvchining ichki imkoniyatlarini ochishga yordam beradi.

Motivatsiya masalasi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganishda alohida ahamiyatga ega. Ichki motivatsiya shakllangan o'quvchi bilim olish jarayonida faol va tashabbuskor bo'ladi. O'ziga ishonch darajasi yuqori bo'lgan o'quvchi murakkab vazifalardan cho'chimaydi. Bu borada Albert Banduraning o'z kuchiga ishonch (self-efficacy) nazariyasi muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Emotsional holat ham o'quv faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Stress, xavotir yoki o'ziga ishonchsizlik o'quv natijalarini pasaytiradi. Shu bois maktab psixologi o'quvchilarning ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlash, ijobiy psixologik muhit yaratish, nizoli vaziyatlarning oldini olish choralari ko'rishi zarur.

O'quvchilarning qobiliyat va iste'dodini aniqlash ham psixologiyaning muhim vazifalaridan biridir. Ayrim o'quvchilar gumanitar fanlarga moyil bo'lsa, boshqalari aniq fanlarga qiziqadi. Qiziqish va qobiliyatlarni erta aniqlash kasb-hunarga yo'naltirish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Shuningdek, sinf jamoasidagi ijtimoiy-psixologik muhitni o'rganish o'quvchilarning moslashuv jarayonini yengillashtiradi. Jamoada sog'lom raqobat va o'zaro hurmat mavjud bo'lsa, o'quvchilar o'z fikrini erkin ifoda etadi va ijodiy fikrlash rivojlanadi.

1. O'quvchilarning psixologik xususiyatlari

O'quvchilarning psixologik xususiyatlari turli omillar tomonidan shakllanadi, jumladan:

- **Yosh psixologiyasi:** Har bir yosh davrida o'quvchilarning psixologik xususiyatlari o'zgaradi. Masalan, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rganish jarayonida ko'proq o'yin orqali rivojlanadi, o'rta maktab o'quvchilari esa mustaqil fikrlash va mantiqiy tafakkurga ega bo'lishadi.

- **Individual farqlar:** O'quvchilarning o'rganish uslublari, qobiliyatlari va qiziqishlari har xil bo'ladi. Ba'zi o'quvchilar vizual materiallar orqali yaxshi o'rganadilar, boshqalari esa eshitish yoki amaliy mashg'ulotlar orqali samarali o'rganadilar.

- **Hissiy holat:** O'quvchilarning hissiy holati, stress darajasi va o'ziga bo'lgan ishonchlik darajasi ta'lim jarayoniga bevosita ta'sir qiladi. Hissiy jihatdan barqaror o'quvchilar o'rganish jarayonida ko'proq muvaffaqiyatga erishadilar.

2. O'quvchilarning motivatsiyasi va uning ta'lim jarayoniga ta'siri

Motivatsiya o'quvchining o'rganishga bo'lgan qiziqishi va intilishidir.

O'quvchilarni o'rganishga undash uchun quyidagi motivatsion faktorlar muhim ahamiyatga ega:

- **Ichki motivatsiya:** O'quvchi o'z qiziqishlari va ehtiyojlari asosida o'rganishga intiladi. Bu turdagi motivatsiya ko'proq o'quvchining shaxsiy qiziqishlari va maqsadlariga asoslanadi.

- **Tashqi motivatsiya:** O'quvchi o'qituvchidan yoki ota-onadan ma'lum rag'batlar kutadi, masalan, mukofotlar yoki baholar. Tashqi motivatsiya o'quvchining muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi, ammo ichki motivatsiya bilan taqqoslaganda uzoq muddatli ta'sirga ega bo'lmaydi.

3. Psixologik xususiyatlar va ta'lim jarayoniga ta'siri

- Diqqat va xotira: O'quvchilarning diqqat va xotira qobiliyatlari o'rganish samaradorligiga ta'sir qiladi. Ba'zi o'quvchilar uzoq vaqt davomida biror narsaga diqqatini jamlashda qiynalishi mumkin. Bunday hollarda o'qituvchilar diqqatni saqlash uchun interfaol metodlardan foydalanishlari kerak.
- Emotsional holat: O'quvchilarning emotsional holati, ularning o'rganishga bo'lgan yondashuvini belgilaydi. Agar o'quvchi stress yoki qayg'u holatida bo'lsa, o'rganish jarayoni sekinlashadi. O'qituvchi o'quvchining emotsional holatini kuzatib, kerakli yordamni ko'rsatishi lozim.

4. Takif va tavsiyalar

1. Individual yondashuv: O'quvchilarning psixologik xususiyatlariga mos ravishda darslarni tashkil etish.
2. Motivatsiya oshirish: O'quvchilarning ichki motivatsiyasini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatlar o'tkazish.
3. Hissiy muhit yaratish: O'quvchilarning emotsional holatini inobatga olib, darslarda qulay va motivatsion muhit yaratish.
4. Psixologik yordam: O'quvchilarga psixologik yordam ko'rsatish, ularning hissiy va ruhiy holatini yaxshilash uchun psixologlar bilan hamkorlik qilish.

Metod va materiallar

- Metodlar: Psixologik testlar, individual suhbatlar, guruhlarda ishlash, amaliy mashg'ulotlar.
- Materiallar: Psixologik qo'llanmalar, o'quv resurslari, interfaol materiallar.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar stressni boshdan kechirishlari mumkin. Bu stressning sabablari turli xil bo'lishi mumkin: imtihonlar, uy vazifalari, o'qituvchi va otaonalarning talab va kutilmalari, ijtimoiy muhit. Stressni boshqarish uchun quyidagi usullar foydali bo'lishi mumkin:

1. Time-management ko'nikmalari: O'quvchilarga vaqtni to'g'ri taqsimlashni o'rgatish, uy vazifalarini vaqtida bajarish, dam olish va dars o'rtasidagi muvozanatni saqlash.

2. Sport va jismoniy mashqlar: Jismoniy faollik stressni kamaytiradi va umumiy sog'liqni yaxshilaydi.

3. Psixologik yordam: Maktablarda psixologlarning mavjudligi o'quvchilarga o'z muammolari va his-tuyg'ulari bilan bo'lishishga yordam beradi.

Iqtidori va qobiliyatlari: O'quvchilarning intellektual qobiliyatlari, matematik yoki lingvistik ko'nikmalari, badiiy yoki sport qobiliyatlari ta'lim jarayonida ularga qanday yondashishni belgilaydi. O'qituvchilar bu qobiliyatlarni aniqlab, ularni rivojlantirishga yordam berishi kerak. O'z-o'zini boshqarish: O'quvchilar o'z-o'zini boshqarish va o'z-o'zini motivatsiya qilish qobiliyatlariga ega bo'lishlari ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishish uchun muhimdir. Bu qobiliyatlar bolalarda mas'uliyat, mustaqillik va tashabbuskorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Emotsional barqarorlik: Emotsional barqarorlik o'quvchilarning stress bilan qanday kurashishi, ijtimoiy vaziyatlarda qanday munosabatda bo'lishlari va umumiy psixologik farovonliklarini belgilaydi. O'qituvchilar va ota-onalar o'quvchilarning emotsional holatini nazorat qilish va ularni qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor berishlari kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini o'rganishda psixologiya fani nazariy va amaliy jihatdan muhim o'rin egallaydi. Psixologik bilimlarga tayangan holda tashkil etilgan ta'lim jarayoni individual yondashuvni ta'minlaydi, o'quvchining ichki imkoniyatlarini ochadi va uning shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida psixologiya fanining yutuqlaridan samarali foydalanish kelajak avlodning har tomonlama barkamol bo'lib yetishishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rajabova, N. (2023). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING
2. TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 27(27).
3. Rajabova, N. (2022). BO'LAJAK BOSHLANG „ICH SINF O „QITUVCHILARINING TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHGA TA“ SIR ETUVCHI OMILLAR. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 19(19).
4. Ziyo.net